

ERZURUM İLİNDE YETİŞTİRİLEBİLECEK ALTERNATİF YAĞ BİTKİLERİNİN EKONOMİK ANALİZİ

Kenan PEKER

Atatürk Üniv. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum

Hakan ÖZER

Atatürk Üniv. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, Erzurum

ÖZET : Erzurum iklim koşulları, yetiştirilecek bitkisel ürün sayısını sınırlamaktadır. Ağırlıklı olarak tahılların üretildiği yörede, ürün çeşitliliğinin gerçekleştirilmesiyle toprak verimliliğinin muhafazası, risk ve belirsizliğin azaltılması, işgücünün etkin kullanılması, ailenin gıda maddeleri ihtiyacının işletmesinden karşılanması gibi faydaların sağlanması mümkün olabilecektir. Yörede yapılan çalışmalarla, doğal koşulların yağlık ayçiçeği ve kolza üretimine elverişli olduğu, soya bitkisinin de riskli olmakla beraber erkenci çeşitlerinin kullanılması durumunda yetiştirilebileceği ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, çiftçiler tarafından tarımı henüz yapılmayan, fakat ekolojik koşulların yetiştirilmesini mümkün kıldığı potansiyel yağ bitkileri (ayçiçeği, kolza ve soya) üretiminin deneme koşullarındaki kârlılık durumları belirlenmeye çalışılmıştır.

ECONOMIC ANALYSIS OF ALTERNATIVE OILSEED CROPS FOR ERZURUM CONDITIONS

SUMMARY : Climatic conditions in Erzurum province limit the number of crop plants. An increase in crop diversity in Erzurum where cereals are usually grown provides some benefits such as the maintaining of soil productivity, decline in risk and uncertainty, efficient labor use and meeting food requirements for the family in the farm. Several studies with sunflower, rape and soybean in the region demonstrated that ecological conditions were suitable for oilseed sunflower and rape and that soybean could be grown when its early cultivars were used. In this study, the profitability of potential oilseed plants (sunflower, rapeseed, and soybean) grown under the experimental conditions, but not yet grown by the farmers in the region, was examined.

GİRİŞ

Doğu Anadolu iklimini iyi karakterize eden Erzurum ilinde tarla arazisi içerisinde ekiliş alanı itibariyle tahıllar %57.2 ile ilk sırayı alırken, bunu yem bitkileri, endüstri bitkileri ve yemeklik tane baklagiller sırasıyla %11.4, %7.0 ve %0.9 ile takip etmekte, mevcut alanın % 23.5'i ise nadasa bırakılmaktadır (Anon., 1998a). Bölgede yapılan bir çalışmada (Yavuz ve ark., 1994), dekara net gelir dikkate alındığında, yem bitkilerinde yoncannın, diğer tarla bitkileri içerisinde ise şeker pancarının ilk sırayı aldığı ve buğday üretiminde ise zararın söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Yörede, yetiştirilen ürünler içerisinde bazılarının kârlı olmaması, kârlı olanların ise her yıl aynı arazide üretilmesinin zararlı etkileri ve polikültür tarımdan beklenen faydalar dikkate alındığında ürün sayısının artırılması zorunlu olmaktadır. Bölgede, uygulanmakta olan sulama projeleriyle (Kuzgun, Demirdöven vb.) sulu tarıma açılacak arazi miktarındaki artış da çeşitliliği beraberinde getirebilecektir. Belirtilen kapsamda, yağ bitkileri yetiştirilebilecek ürünlerdendir. Zira, Erzurum'da yağ bitkileri yetiştiriciliğini teşvik amacıyla 1976 yılında Doyasan Yağ Fabrikası kurulmuştur. Fabrika kuruluş kapasitesini (10 ton / yıl) 1989'dan itibaren 10 katına (100 ton / yıl) çıkarmıştır. Mamul ürünü doğu illerimize, Asya ülkelerine ve Türk Cumhuriyetlerine pazarlanmaktadır. Büyük bir pazar potansiyeli olmasına rağmen, hammadde Erzurum dışından (batı illerimizden) temin edilmektedir (Anon., 1998b). Yörede yağ bitkilerinin yetiştirilmesi yağ fabrikası için nakliye masraflarının azaltılması, çiftçi açısından ise gelir artışı sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Burada önemli olan, doğal koşulların yetiştirilmesini mümkün kıldığı yağ bitkilerinden tamamı yerine kârlı olanların tarımının gerçekleştirilmesidir. Zira, ülkemizde tarıma açılacak arazilerin maksimum sınırına ulaştığı ve artan nüfusun gıda maddeleri ihtiyacı düşünüldüğünde kaynakların rantabl kullanımı elzem olmaktadır.

Bu çalışma ile deneme koşullarında yetiştirilmiş ve yöre için önerilmiş olan ayçiçeği, kolza ve soya üretiminin mukayeseli ekonomik analizi yapılarak, incelenen ürünlerden kârlı olanlarının yetiştirilmesi için gerekli düzenlemelerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Henüz çiftçi koşullarında yağ bitkileri üretimi yapılmadığından, yörede arazi değerlendirme açısından mevcut durumda yetiştirilen rakip tarla ürünleriyle karşılaştırılması yapılmamıştır.

MATERYAL VE METOD

Bu çalışmada, yörede yağ bitkileri adaptasyon çalışmalarında (Kara ve ark., 1988; Oral ve Kara, 1989; Özer ve Oral, 1997) kullanılmış ve bölge için önerilmiş olan en iyi çeşitlerin (ayçiçeğinde GK-70, kolzada Tower ve soyada F-66-62) ekimden hasada kadar geçen dönemdeki kayıtları materyal olarak alınmıştır. İncelenen bitki türlerinin tarımına ilişkin kayıtlar 1997 yılı cari fiyatları ile değerlendirilmiştir. Maliyet unsurları belirlenirken, söz konusu bitkilerin standart yetiştiricilik teknikleri esas alınmıştır. Her üç bitkinin, ekim, bakım ve hasat işlemlerinde makine yerine insan gücü kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Araştırma yöresinde ayçiçeği, kolza ve soya üretiminin deneme koşullarındaki maliyetleri Tablo.1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Erzurum İlinde Ayçiçeği, Kolza ve Soya Üretiminde Masraf Unsurları ve Maliyet (1997 yılı)
Table 1. Cost Items and Cost In Sunflower Rapereed and Soybean Producture In Erzurum Province (1997).

Masraf Unsurları	Maliyet (TL / Da.)		
	Ayçiçeği	Kolza	Soya
1.Toprak İşleme ve Ekim	1 488 000	1 865 000	1 714 500
2.Bakım Masrafları	1 946 250	1 800 000	1 395 000
3.Hasat Masrafları	4 307 500	4 862 000	4 599 000
4.Materyal Masrafları	1 394 960	2 142 600	858 165
5.Arazi Kirası	2 400 000	2 400 000	2 400 000
6.Faiz (%23)*	2 653 443	3 006 008	2 522 333
7.Genel İdare Masrafları (%3)	346 101	392 088	329 000
8.Masraflar Toplamı	14 536 254	16 467 696	13 817 998
9.Yan Ürün Değeri	3 240 000	2 150 640	2 453 520
10.Çiftlik Avlusu Üretim Masrafları (8-9)	11 296 254	14 317 056	11 364 478
11.Dekara Verim (Kg.)	340.0	154.5	120.7
12.Çiftlik Avlusu Maliyeti (TL/Kg.) (10/11)	33 224	92 667	94 155

*: Faiz olarak, 1997 yılında tarımsal kredilere uygulanan faiz oranının yarısı alınmıştır (Anon., 1997).

Kıt üretim kaynaklarının etkin kullanımı, azami gelir veya kâr getireceklerin teşebbüslere tahsis edilmeleriyle mümkün olabilmektedir. Ürünlerin ekonomik olup olmadıklarının belirlenmesinde mutlak kâr, nispi kâr ve fırsat maliyeti durumları dikkate alınmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında, incelenen ürünlere ait sonuçlar Tablo 2'de görülebilir. Araştırma yöresi için kolza, ayçiçeği ve soya ürünleri içerisinde azami gelir sağlayan bitkinin ayçiçeği olduğu tespit edilmiştir. Ayçiçeği üretiminde bir dekar araziden 9 861 946 TL kâr elde edilirken, kolza ve soya için sırasıyla -8 546 481 ve - 6 027 124 TL zarar söz konusudur. Yapılan 1 TL'lik masraf karşılığında ayçiçeği, kolza ve soya üretiminde sağlanan gelir sırasıyla 1.87, 0.40 ve 0.47 TL'dir.

Ekonomik analiz sonuçlarına göre, deneme koşullarında yetiştirilen ürünler içerisinde sadece ayçiçeği tarımı kârlı bulunmuştur. Bu sonuç, ayçiçeği bitkisinin birim alandan daha fazla verim sağlaması (340 kg/da) ve ürünün 1 kg'ı için verilen fiyatın incelenen diğer ürünlere göre yüksek olmasından kaynaklanmıştır. Yörede bir yağ fabrikasının (Doyasan) kurulmuş olması, ayçiçeği ürününün işlenmesi bakımından önem arz etmektedir. Yağlık ayçiçeği üretiminin teşvik edilmesi amacıyla, Doyasan Yağ Fabrikası ile üreticiler arasında "Sözleşmeli Yetiştiricilik Modeli" uygulanması önerilebilir.

Tablo 2. Araştırma Yöresinde Yetiştirilen Başlıca Ürünlerde Mutlak Kâr ve Nispi Kâr
Table 2. Absolute Profit and Relative Profit in the Major Crop Plants Grown in the Experimental Area

	Potansiyel Yağ Bitkileri		
	Ayçiçeği	Kolza	Soya
1. Verim (kg./ da)	340.0	154.5	120.7
2. Çiftlik Avlusu Fiyatı (TL/Kg)	62 230	37 350	44 220
3. Gayrisafi Üretim Değeri (1x2) (TL/kg)	21 158 200	5 770 575	5 337 354
4. Çiftlik Avlusu Maliyeti (TL/Kg)	11 296 254	14 317 056	11 364 478
5. Mutlak Kâr (3-4) (TL/da)	9 861 946	- 8 546 481	- 6 027 124
6. Nispi Kâr (3/4)	1.87	0.40	0.47

Ekonomik kriter esas alındığında, yörede yağlık ayçiçeği üretiminin önerilebilmesi için, arazinin mevcut durumda tahsis edildiği ürünlere (şeker pancarı, çerezlik ayçiçeği, patates vb.) göre fırsat maliyetini de belirlemek gerekir. Ancak, yağ bitkilerinin çiftçi koşullarında henüz yetiştirilmemesi nedeniyle karşılaştırma yapılamamıştır. Bununla birlikte, yağlık ayçiçeği üretiminin kârlı olması (nispi kâr 1.87), halihazırda yetiştirilmekte olan çerezlik ayçiçeği ve patatete organizasyon yetersizliğinden dolayı karşılaşılan pazarlama sorunları ve yağlık ayçiçeğinin işlenebileceği fabrikanın mevcut olması, yörede yağlık ayçiçeği tarımının rahatlıkla yapılabileceğini göstermektedir.

Her üç yağ bitkisinde de dekara maliyetin yüksek çıkmış olması, bu bitkilerin deneme koşullarında yetiştirilmelerinden kaynaklanmıştır. Bu çalışma incelenen ürünlerin yöredeki kârlılıkları hakkında bilgi

vermekle birlikte, bulunan bu sonucun çiftçi koşullarında yapılacak araştırmalarla desteklenmesi durumunda daha kesin bir karara varılabilir. Ayrıca, olumsuz iklim koşullarına sahip yörede verimi artırıcı önlemlerin yanında, yeni geliştirilmiş yüksek verimli ve kaliteli çeşitlerin devreye sokulmasıyla daha iyi sonuçlar alınabilecektir.

KAYNAKLAR

- Aksöz, İ., 1967. Ziraat Bankası Verileri, Erzurum.
- Anonim, 1997. T.C. Ziraat Bankası Verileri, Erzurum.
- Anonim, 1998a. Tarım İl Müdürlüğü verileri, Erzurum.
- Anonim, 1998b. Doyasan Yağ Fabrikası Verileri (Yayınlanmamış). Erzurum.
- Erkuş, A., M. Bülbül, T. Kırıl, F. Açıl ve R. Demirci. 1995. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniv. Ziraat Fak. Eğitim, Araştırma ve Geliřtirme Vakfı Yay. No:5, Ankara.
- Kara, K., E. Oral ve E. Günel, 1988. Erzurum ekolojik koşullarında bazı soya (*Glycine max* L.) çeşitlerinin fenolojik, morfolojik özellikleri ile verim ve verim öğeleri üzerine bir araştırma. Doğa Tu. Tar. ve Orm. Der., 12 (3) ; 387-397.
- Karagölge, C., 1997. Tarım Ürünlerinde Maliyet Hesabı (Yayınlanmamış Ders Notu), Erzurum.
- Oral, E. ve K. Kara, 1989. Erzurum ekolojik koşullarında bazı yağlık ayçiçeği çeşitlerinin fenolojik, morfolojik özellikleri ile verim ve verim unsurları üzerine bir araştırma. Doğa Tu. Tar. ve Orm. Der., 13 (2) : 342-355.
- Özer, H. ve E. Oral, 1997. Erzurum ekolojik koşullarında bazı kolza (*Brassica napus* spp. *Oleifera* L.) çeşitlerinin fenolojik, morfolojik özellikleri ile verim ve verim unsurları üzerine bir araştırma. Doğa Tu. Tar. ve Orm. Der., 21:319-325.
- Talim, M., 1973. Ege Bölgesi Gediz Havzasında Bazı Önemli Tarımsal Ürünlerde Maliyet. Ege Üniv. Ziraat Fak. (Teksir), İzmir.
- Yavuz, F., C. Karagölge ve K. Peker, 1996. Kuzeydođu Anadolu Bölgesi'nde Tarla Bitkilerine Alternatif Yem Bitkileri Üretiminin Ekonomik Analizi. Türkiye 3. Çayır-Mer'a ve Yem Bitkileri Kongresi, 17-19 Haziran, Kongre Kitabı s. 506-512, Erzurum.